

LAURA-KRISTIINA MOILANEN

Myyttinen kansa

Sivistyneistön näkemysten jatkuvuudesta 1905–17

Sivistyneistön käsitykset kansasta olivat pitkään varsin kaksijakoisia. Kansa oli keskeinen ideologian väline poliittisessa retoriikassa. Toisaalta se oli lapsenkaltainen toinen, jota piti ohjata ja sivistää. Suurlakon mullistusten jälkeenkin näkemyksissä on erotettavissa samanlaista pohjavirettä kuin 1800-luvulla.

■ Kirjallisuudentutkimuksen kautta historiantutkimukseen on vakiintunut käsitys ”kansankuvan murroksesta” suurlakon ja 1906 levottomuuksien takia.¹ Kansa ei ollutkaan sellainen, kuin 1800-luvulla oli kuviteltu. Mutta millainen tämä murros oli, miten se oikeastaan vaikutti sivistyneistön poliittisiin käsityksiin ja näkemyksiin?

Sivistyneistö ja kansa ovat pari, johon usein törmää ilman, että ainakaan sivistyneistö käsitettä vaivauduttaisiin sen enempää problematisoimaan. Artikkelissani sivistyneistöllä tarkoitan yhteiskunnan yläkerrosta, jota aikaisemmin kutsuttiin säätyläistöksi. Sivistyneistöön kuuluivat tietyn koulutuksen saaneet. Sivistyneistöstä muodostui kuitenkin pian ryhmä, johon kuulumisen alkoi periytyä² ja joka katsoi itsellään olevan

1. Ensimmäisenä aiheesta kirjoitti Annamari Sarajas (1963) *Viimeiset romantikot. Kirjallisuuden aatteiden vaibtelua 1880-luvun jälkeen*, Porvoo: WSOY. Vrt. Matti Peltonen (1998) 'Omakuvamme murroskohdat. Maisema ja kieli suomalaisuuskäsitysten perusaineksinä', teoksessa Pertti Alasuutari ja Petri Ruuska (toim.) *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*, Sitra 210, Tampere: Vastapaino, sekä esim. Risto Alapuro (1987) 'De intellektuella, staten och nationen', *Historisk Tidskrift för Finland* 72 ja Hannu Mustakallio (1983) *Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratisoitumisen murrosvaiheessa 1905–1907*, *Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia* 126, Loimaa: SKHS.

2. Tässä nojaututaan paljolti Wirilanderin sivistyneistön määritelmään. Kaarlo Wirilander (1974) *Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721–1870*, *Historiallisia*

oikeuden määrittellä vallan legitimeetti ja yhteiskunnan hallitsevan ryhmän muutkin oikeudet.³ Kansa oli jotain muuta.

Käsite sivistyneistö⁴ muovautuu paljolti myös tässä tarkastellusta aineistosta, kolmesta kulttuuripoliittisesta kuukausilehdestä *Aika*, *Finsk Tidskrift* ja *Valvoja*.⁵ Niissä käsiteltiin keskeisiä valtaan ja sivistykseen liittyviä asioita. Kirjoittajat edustivat suomenkielistä ja ruotsinkielistä sivistyneistöä, heistä useat olivat Helsingin yliopiston professoreita tai muuta henkilökuntaa.⁶ Näin he olivat sivistyneitä sanan alkuperäisessä merkityksessä, lisäksi tämä sivistyneistö samautuu paljolti myös poliittiseen valtaeliittiin.⁷

Kansa-käsite esiintyi 1800-luvulla ainakin kahdessa merkityksessä. Kansa tarkoitti kansakuntaa, suomalaisia, toisaalta se oli

tutkimuksia 93, Forssa: Suomen Historiallinen Seura, 396–398. Suomessa sivistyneistö erosi Euroopan ja Venäjän vastaavista siinä, että Suomen asema Venäjän valtakunnan osana johdatti sivistyneistön keskittämään voimansa valtionmuodostukseen. Vanhoissa kansallisvaltioissa henkiset varat voitiin suunnata useampiin tavoitteisiin. Hanne Koivisto (1996) 'Ihmisyhmä, jossa äly ja moraali yhtyvät: intellektuellin käsitteestä', teoksessa Leena Rossi ja Hanne Koivisto (toim.) *Monta tietä menneisyyteen*, Julkaisuja 33, Turku: Turun yliopiston historian laitos, 109.

3. Sivistyneen kansanluokan asemaa tarkasteli *Kirjallisuudessa kuukauslehdessä* vuonna 1874 nimimerkki K.W.F. kansakoulutarkastaja Forsman. Sivistynyt kansanluokka esiintyi tekstissä rahvaan ja alhaisen rahvaan vastakohtana. Se oli rahvaan yli kohonnut säätyluokka, joka käytti sivistyksestä syntyneitä valtaansa. *Kirjallinen kuukauslehti* 1874, 29–36.

4. Kirjoittaja pohtii sivistyneistön olemusta tulevassa väitöskirjassaan.

5. Näissä etupäässä sivistyneistölle suunnatuissa julkaisuissa saatettiin käsitellä arempiakin poliittisia aiheita, sillä sensuuri ei kiinnittänyt niihin yhtä tarkkaa huomiota kuin päivälehtiin. Pirkko Leino-Kaukiainen (1991) 'Perinteiden vaalijat vastaan arvojen särkiäjät. Kulttuuripoliittiset keskustelulehdet Finsk Tidskriften perustamisesta 1950-luvulle', teoksessa Päiviö Tommila (toim.) *Suomen sanomalehdistön historia* 8. *Yleisaikakauslehdet*, Jyväskylä: 404, 411.

6. Yliopiston opettajilla ja virkamienhillä oli suuri edustus valtiopäivillä, esimerkiksi kaudella 1904–1905 9 % aateliston jäsenistä. Eino Jutikkala (1974) 'Säätyedustuslaitoksen kokoonpano, työmuodot ja valtuudet' teoksessa Pentti Renvall (toim.) *Suomen kansanedustuslaitoksen historia* IV, Helsinki: Eduskunnan historiakomitea, 27.

7. Useat kuukausilehtien kirjoittajat kuuluivat esimerkiksi vuoden 1905 eduskunnan uudistamiskomiteaan. O. Seitkari (1958) 'Edustuslaitoksen uudistus', teoksessa Pentti Renvall (toim.) *Suomen kansanedustuslaitoksen historia* V, Helsinki: Eduskunnan historiakomitea, 20.

alamaisrahvas, sivistyneen säädyn vastakohta. Artikkelissani tarkasteluni lähtökohtana on poliittinen kulttuuri ja myytin käsite.

Poliittinen kulttuuri ja myytti

"Ihanteellinen kansa" oli keskeinen poliittinen ja ideologinen myytti 1800-luvun sääty-yhteiskunnan poliittisessa kulttuurissa.⁸ Toinen erityispiirre oli patriarkaalisuus,⁹ joka liittyi kirkko- ja hallitsija-keskeiseen yhteiskuntanäkemykseen.¹⁰ Suurlakko ja eduskuntaudistus merkitsivät muutosta,¹¹ mutta se ei välttämättä ollut merkittävä muutoin kuin poliittisen järjestelmän kannalta.

Monet "vanhan" poliittisen kulttuurin piirteet olivat leimaa-antavia myös eduskuntaudistuksen jälkeen. Säätyajattelu ei päätynyt, vaikka säätyihin perustuva äänioikeus poistui. Suomalaiset olivat edelleen keisarin alamaisia, ja Venäjän keisari päätti viime kädessä Suomen asioista. Yleinen äänioikeus merkitsi kuitenkin aiemmin syrjässä olleiden kansanosien poliittista emansipaatiota ja alempien kansankerroksien kohottamista valtiollisen toiminnan ja vaikutuksen tasolle. Tämä antoi poliittiselle toi-

8. Vrt. Juhani Mylly (1989) *Traditio, järjestelmä, symbolit. Tutkielmia Suomen poliittisesta kulttuurista 1800- ja 1900-luvuilla*, Turun yliopiston julkaisuja C76, Turku, 157–161, 163–174. Tärkeä oli myös keisari-myytti, joka perustui toisaalta vallankäyttöön, toisaalta vallitsevaan patriarkaaliseen ideologiaan. Kansan uskoa "oikeamieliseen" maanisään haluttiin ylläpitää ja näyttää ulospäin vahvana uskollisuutena hallitsijaa kohtaan.

9. Ks. Petri Karonen (2002) 'Johdanto: Moninainen patriarkaalisuus – normien ja käytäntöjen solmukohdat', teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.) *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä teollistumisen kynnyksellä (v. 1450–1860)*, *Historiallinen Arkisto* 116, Helsinki: SKS.

10. Ks. lisää 1800-luvun suomalaisesta poliittisesta kulttuurista Mylly (1989) 34–47.

11. Poliittisen kulttuurin käsitettä on eritellyt esim. Jaakko Nousiainen (1998) *Suomen poliittinen järjestelmä*, Juva: WSOY. Tässä poliittisella kulttuurilla tarkoitetaan erityisesti käsityksiä poliittisista toimintatavoista sekä arvoja, asenteita ja määrittelytapoja, joita käytetään itsen ja muihin. Näihin luonnollisesti vaikuttavat sekä traditio, että tapahtuvat muutokset, jotka taas luovat uusia traditioita. Poliittinen kulttuuri on osa yhteiskunnan syvärakennetta ja näin ollen hitaasti muuttuva. Poliittisen kulttuurin historialliseen tutkimukseen eivät kuulu ensisijaisesti päivänpolitiikan tapahtumat vaan pitempikestoista muutosta tai pysyvyyttä ilmaisevat asiat.

Mäkitupalaisen asumus. Kuva: Työväen Arkisto.

minnalle uusia tavoitteita ja muotoja.¹² Kansa sai laajemmat mahdollisuudet vaikuttaa asioiden hoitoon ja sillä oli omia intressejä, mikä aiheutti huolta sivistyneessä väessä. Aihetta huoleen ei ehkä aiheuttanut niinkään se, että kansa olikin jotain muuta kuin siitä luotu ihannekuva, vaan nimenomaan konkreettinen uusi tilanne, yksikamariseen eduskuntaan siirtyminen.

Myytin luonnetta on tarkastellut mm. Roland Barthes, joka on mieltänyt myyтин viestintäjärjestelmäksi, merkityksenannon tavaksi ja muodoksi. Barthesin mukaan myyтин tarkoitus on antaa asialle merkitys, joka alkaa näyttäytyä sen luonnollisena, alkuperäisenä merkityksenä.¹³ Henry Tudorin mukaan myyttinen ajattelu on aina ollut osa poliittista ajattelua. Keskeistä myytissä on se, että se on kertomus ja jonkin tietyn ryhmän oma myytti. Erityisesti myyтин tarkoitus on selvittää asioiden nykyistä tilaa ja oikeuttaa se kertomalla, miten nykyhetkeen on tultu. Poliittisella myytillä on aina jokin käytännön tarkoitus. Usein myytit suunnataan ihmisille, jotka eivät vielä ole saavuttaneet poliittista yhteisöä, mutta tavoittelevat sellaista. Tällöin myyтин tarkoitus on luoda ja vahvistaa yhteisöllisyyttä.¹⁴

Tästä oli kysymys suomalaisten tapauksessa 1800-luvulla. Myytit eivät niinkään kuvaa, vaan kuvastelevat, ne kertovat näin ollen enemmän käyttäjistään kun kohteistaan. Myytit ovat tärkeitä poliittisen kulttuurin ymmärtämisen kannalta, sillä niillä on usein merkittävä tehtävä yhteisön elämässä.¹⁵ Suomalaisen kansan varaan rakennettiin sekä sivistyneistön identiteetti että kansakunnan mahtava menneisyys ja suuri tulevaisuus.

Tarpeellinen kansa

Sivistyneistön käsityksessä kansasta oli keskeistä sen kaksijakoisuus. Toisaalta kansa oli ideologinen tukipylväs, sitä ihailtiin, toisaalta kansaa pidettiin vajavaisena ja taipuvaisena huonoihin ominaisuuksiin, joita pyrittiin korjaamaan valistuksella. Kansa saattoi olla pelottava, jos se toimi muutoin kuin sivistyneistö halusi. Kansan väitetty tietämättömyys ja kyvyttömyys legitimoivat sivistyneistön roolin. 1800-luvun harmoni-

nen kuva kansasta vaati uudelle vuosisadalle tultaessa modernisointia, ainakin se piti pukea uuteen uskoon. Ihannekuva kansasta ei voitu kuitenkaan kokonaan hylätä. Kansa-konstruktio oli pitkään suomalaiskansallisissa pyrkimyksissä poliittisen ideologian keskeinen elementti.

Romanttinen, ihannoiva kuva suomalaisesta talonpojasta sai alkunsa Turun ja Helsingin romantiikan aikaan 1800-luvun alkupuolella erityisesti ruotsinkielisessä runoudessa. Keskieurooppalaisen mallin mukaan ihanteena oli alkuperäinen, yksinkertaista elämää viettävä talonpoika.¹⁶ Varhaisen kansallisen heräämisen aatokset sävyttivät runoutta. Suomenkielisessä rahvaanrunoudessa esiintyi uuttera, nälkää nöyrästi näkevä, jumalaa pelkäävä ja esivaltaa kunnioittava kansa. Tämä kuva kansasta ei lopulta suuresti eronnut ruotsinkielisten runojen kansankuvasta.¹⁷ Kauaskantoisimmin talonpojan kruunasi J. L. Runeberg, jonka *Dikter*-kokoelmassa (1830) esiintyy Saarijärven PaaVo, ahkera, kuuliainen ja vähään tyytyväinen talonpoika, jollaiseksi pian koko Suomen kansa alkoi näyttäytyä.¹⁸

Tällä talonpoikaismyytillä oli 1800-luvulla vankka todellisuuspohja, joka vasta vuosisadan toisella puoliskolla alkoi horjua ja natista liitoksissaan kuten sääty-yhteiskunta muutoinkin. Kuva kansasta kuuliainena alamaishana oli tarpeellinen, sillä yhteiskunnan yläkerrokseen kuuluville haluttiin sen avulla valaa uskoa rahvaan kykyihin olla

12. Jussi Teljo (1949) *Suomen valtiuelämän murros 1905–1908*, Porvoo: WSOY, 6.

13. Roland Barthes (1994) *Mytologioita*, Tampere: Gaudeamus, 173–201.

14. Henry Tudor (1972) *Political Myth*, New York: Praeger, 121–140.

15. Tudor (1972) 13. Mylly (1989) 153–155.

16. Eric Hobsbawm (1994) *Nationalismi*, Jyväskylä: Vastapaino, 117.

17. Pirkko Alhoniemi (1969) *Isänmaan korkeat veisut. Turun ja Helsingin romantiikan patrioottiset ja kansalliset motiivipiirit*, *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 294, Forssa: SKS, 49, 161, 163.

18. Samoihin aikoihin Ruotsissa historiantutkija ja runoilija Erik Gustaf Geijer teki vapaasta talonpojasta ruotsalaisen kansallidentiteetin perustan, ks. Bo Stråth (1994) 'The Swedish path to National Identity in the Nineteenth Century', teoksessa Oystein Sorensen, (toim.) *Nordic Paths to National Identity in the Nineteenth Century*, *KULTs Skriftserie* nr 22, Oslo: Research Council of Norway, 57.

osa Suomen kansaa ja myös valtioajatuksista. Kansakäsitys tarjosi ylemmille sosiaaliryhmille tyydyttävän samastumisen kohteen,¹⁹ kansan muodostivat nimenomaan yksilöt eikä kasvoton massa.²⁰ Ihanteeksi kohotettuna Saarijärven Paavo oli omiaan vahvistamaan sääty-yhteiskunnan elitististä arvo maailmaa. Paavon kuvassa yhdistyivät vanhaluterilaiset, paternalistiset ja uudet kansallisromanttiset ihanteet harmonisesti toisiinsa: tähän perustui hahmon suuri suosio. Saarijärven Paavon tarina tuli tunnetuksi niin kaunokirjallisuudessa, saarnoissa kuin kansanopetuksessakin ja näissä yhteyksissä se sai konservatiivisen myyтин luonnetta.²¹

Zacharias Topeliuksen kansakäsityksessä oli talonpoikaistolla ja talonpoikaaisuudella keskeinen sija. *Välskärin kertomuksista* piirretty kuva tuosta kansanosasta jäärapäisenä ja hidaslukkeisenä, mutta kaiken kunnioituksen ansaitsevana, sillä se arvosti uskollisuutta, perinteitä ja jatkuvuutta. Näkemykset tukivat harmonista ja uskonnollista maailmankuvaa.²² Harmonista kuvaa Suomesta tarjoaa myös Topeliuksen *Maamme-kirja*: maata hallitsee aina oikeamielinen keisari ja hänen alamaisensa ovat hänelle uskollisia ja kuuliaisina, kansa on uuttera, kestävä, jumalaapelkääväinen, uhrautuvainen, sitkeä, oppiarakastava ja tiedonhaluinen.²³ Nämä luonnehdinnat kuuluivat varmasti monen sivistyneen kansa-käsitykseen²⁴ osana konservatiivista maailmankatsomusta, jolla oli sijansa vielä 1900-luvun puolellakin.

Kuitenkaan suomalainen talonpoika ei ollut pelkkää poliittista retoriikkaa. Sørensen ja Stråth korostavat pohjoismaisen talonpoikamyytin konkreettisuutta; siihen liittyivät keskeisesti vapauden ja tasa-arvon käsitteet, lisäksi talonpoika oli aktiivinen osallinen talouden ja politiikan toimissa.²⁵ Suomen poliittisen kulttuurin yhtenä erityispiirteinä ovat olleet vapaat talonpojat, joilla oli ainakin periaatteessa, mahdollisuus vaikuttaa asioihin. Näin ollen talonpoika ei ole ollut vain vallan objekti.²⁶ Toisaalta on mielenkiintoista, että säädyn edustajissa saattoi olla muutakin väkeä kuin talonpoikia. Matti Peltosen mukaan talonpoikaissäätö oli

muihin säätyihin kuulumattomien maanomistajien sääty. Tästä syystä ainakaan 1800-luvun loppupuolella ei tavallisilla talollisilla ollut välttämättä kovin vahvaa asemaa säädössä vaan erilaiset pienyritykset, maakauppiat ja kansakoulunopettajat muodostivat merkittävän osan säädyn valtiopäiväedustajista.²⁷

Fennomanian suhde kansaan oli hyvin kaksijakoinen: Toisaalta pyrittiin rakentamaan kansakuntaa kansan varaan, kansa oli kansakunnan historian tarvitsema subjekti. Toisaalta sivistyneistön identiteetti rakentui paljolti kansan varaan. Näin olleen koko suhde kansaan muodostui hyvin latautuneeksi.²⁸ Yrjö Koskinen muotoili kansan subjektiivisuuden puheessaan vuonna 1875. Siinä korostui kansan oman historian tarve.²⁹ Fennomaanisella historiantarkoituksella oli

19. Matti Klinge (1969) 'Suomen kansallisuusliikkeen sosiaalisista suhteista', *Historiallinen Aikakauskirja* 67, 191–192.

20. Saarijärven Paavokin on eetoseltaan nimenomaan yksilöllinen sankariruno. Alhoniemi (1969) 127.

21. Mylly (1989) 164–165.

22. Pekka Ahtiainen ja Jukka Tervonen (1996) *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaisen historiantarkoituksen*, Vammala: Suomen historiallinen seura, 35.

23. Zacharias Topelius (1998) *Maamme*, (toim.) Vesa Mäkinen 528–533, 167.

24. Eliuksen mukaan useimmissa Euroopan maissa nousi idealisoitu kuva omasta kansakunnasta keskiluokkien itsestään luoman kuvan, sosiaalisen opin ja arvoasteikon keskipisteeksi. Kuva kansallisesta perinteestä muuttui me-kuvan ja me-ihanteen ytimeksi. Norbert Elias (1997) *Saksalaiset. Valtataistelut ja habituskehitys 1800- ja 1900-luvuilla*, Tampere: Gaudeamus, 130.

25. Oystein Sørensen ja Bo Stråth (1997) 'Introduction: The Cultural Construction of Norden', teoksessa Oystein Sørensen ja Bo Stråth (toim.) *The Cultural Construction of Norden*, Oslo: Scandinavian University Press, 2–3.

26. Vallankäytön vuorovaikutusta korostaa esim. Harald Gustafsson (1994) *Political Interaction in the Old regime. Central power and Local Society in the Eighteenth-century Nordic States*, Lund: Student litteratur. Petri Karonen (1999) *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*, Juva: WSOY.

27. Matti Peltosen (1992) *Talolliset ja torpparit: vuosisadanvaihteen maatalouskysymys Suomessa, Historiallisia tutkimuksia* 164, Vammala: Suomen historiallinen seura, 272.

28. Risto Alapuro (1987) 'De intellektuella, staten och nationen', *Historisk Tidskrift för Finland* 72, 459.

29. Yrjö Koskinen (1876) 'Onko Suomen kansalla historiaa?', *Historiallinen arkisto* V, Helsinki: Suomen historiallinen seura, 2–3, 7–9.

sittemmin keskeinen tehtävä kansallista identiteettiä rakennettaessa.³⁰

Fennomaanisissa pyynnöissä kansa oli kaikin tavoin keskeinen. Kansanvalistusseuran toiminnan avulla fennomaaninen sivistyneistö saattoi käyttää valtaansa määrittelyä ja levittää käsityksiään esimerkiksi ”kansallisesta sivistyksestä”. Se oli yhteyskanava ”Suomen kansaan”, jonka avulla voitiin perustella käsitystä fennomaniasta ”kansan tahdon” tulkkinä. Keskeistä kaikessa seura- ja yhdistystoiminnassa oli myös se, etteivät niissä säätyrajat ylittyneet, eikä näin ollen voida puhua tasa-arvoisesta kanssakäymisestä. Fennomanian mukana tapahtui kuitenkin modernin politiikan läpimurto. Se ilmeni uudenlaisena ajattelu- ja toimintatavoina, joka oli vastakkainen perinteiselle virkavaltaiselle hallitsemistavalle. Uudenlaisessa poliittisessa retoriikassa kansa oli keskeinen, kuten myös kansan hyväksyntä. Kysymys oli siitä, kuka sai edustaa kansaa ja esiintyä sen tahdon nimissä kansan etua ajaa.³¹

Omaa toimintaa legitimoitiin kansasta muovatulla poliittisella ja ideologisella myyttillä. Näin ollen kansaan saatettiin huoletta nojata, ilman että itse kansa alkaisi esittää omia vaatimuksiaan ja vaatisi oikeasti laajempia mahdollisuuksia esittää omaa tahtoaan asioissa. Kansakunta oli tarkoitus rakentaa talonpoikien varaan. Tämän tuli kuitenkin tapahtua kansallisen vallan, ei kansan vallan periaatteiden pohjalta.³² Fennomaniasta on syytä tarkastella erityisesti vallan legitimoimisen näkökulmasta, tällöin se näyttää paljolti alamaistamisena. Tämä tulee ilmi erityisesti ideologisessa kansakonstruktiosta, jonka funktio oli nimenomaan oman vallan legitimoiminen, eikä pyrkimys antaa valtaa rahvaalle. Alaissuhde ei liittynyt enää 1800-luvun loppupuolella vain hallitsijaan vaan yhä enemmän muodostuvaan valtioon ja oikeastaan myös siihen ryhmään, joka pyrki saamaan ainakin määrittelyvaltaa itselleen eli fennomaaniseen sivistyneistöön.

Oikeastaan voidaan puhua kansalaistamisesta: kansalaisten toimintamallit pyrittiin edelleen eduskuntauudistuksen jälkeenkin sanelemaan vallankäyttäjien, hallitsevan

luokan tai valtion suunnasta. Määrittelyvalan halusivat edelleen pitää itsellään sen ryhmän jäsenet, jotka katsoivat itse olevansa siihen toisia kyvykkäämpiä, esimerkiksi sivistyneempiä. Voidaan puhua kansalaistamisesta tai demokratisoinnista ylhäältäpäin. Katsontakanta sisältyi ainakin suomalaisen puolueen linjoilla olevan sivistyneistön ajatteluun ruotsalaisia konservatiiveja unohtamatta.

Jos kansakunta käsitetään kuvitelluksi yhteisöksi,³³ ei ollut haitallista, että sivistyneistön suhde kansaan saattoi jäädä etäiseksi vallitsevan kuilun kaventamisyrittämisestä huolimatta. Kuvittelun yhteisön yhteisöllisyyskin on ilmeisesti jossain määrin kuvitteellista. Kansallisuusliikkeissä lojaalisuudenkaan perusta ei ollut ”maassa” vaan sen ideologisessa konstruktiosta.³⁴ Aivan päivänselvää ei tainnut lopulta olla se, mistä kansa muodostui tai mitä sillä konkreettisesti tarkoitettiin, vaikka siihen niin halukkaasti nojaututtiinkin. Käsitteellinen hämäräryys onkin olennainen osa myyttistä puhetta kansasta, mikä ilmenee Yrjö Koskisen luonnehdinnassa: ”... meidän kansamme on

30. Juhani Mylly (2002) *Kansallinen projekti. Historiankirjoitus ja politiikka autonomisessa Suomessa*, Turku: Kirja-Aurora, 164.

31. Ilkka Liikanen (1995) *Fennomania ja kansa. Joukkokäytännön läpimurto ja suomalaisen puolueen synty. Historiallisia tutkimuksia* 191. Jyväskylä: Suomen historiallinen seura, 170, 204–205.

32. Pirkko Rommi & Maritta Pohls (1989) ’Poliittisen fennomanian synty ja nousu’, teoksessa Päiviö Tommila ja Maritta Pohls (toim.) *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*, Jyväskylä: Kustannuskiila Oy, 103, 75. Myös muissa uusissa valtioissa samastuminen ”kansaan” tai ”kansakuntaan” oli kätevin tapa ratkaista uuden legitimoimisen ongelma. Kilpailu alempien yhteiskuntaryhmien lojaalisuudesta kiristyi entisestään kansanmiestenkin osallistumismahdollisuuksien laajetessa. Lojaalius ylempiä kohtaan oli kaikkea muuta itsestään selvää... Eric Hobsbawm (1994) 95.

33. Andersonin mukaan kansakunta on aina kuvitteellinen poliittinen yhteisö, ei ole olemassa aitoa kansakuntaa. Omasta mielestäni kansakuntaa ei voi tyypistää pelkästään kuvitteelliseksi yhteisöksi. Yhteisöllisyyden on välttämättä rakennuttava jollekin pohjalle. Kansallista yhteenkuuluvuuden tunnetta ei voida synnyttää täysin tyhjästä. Näkemys vastavuoroisuudesta ylhäältä annetun ja alhaalta lähtöisin olevan välillä on mielekkäämpi. Vrt. Jonas Nordin (2000) *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion. 11–41.

34. Eric Hobsbawm (1994) 104–105.

luonteeltaan henkisiin harrastuksiin taipuva, se on sen ohessa kristillinen ja kristillisyyteen sydämessään kääntynyt kansa”.³⁵

Rahvas samaistui Yrjö Koskisen kirjoituksissa talonpoikaistoon ja esiintyi samaa tar koittavana yhteinen kansamme nimityksen kanssa vastakohtana herrassäädylle.³⁶ Talonpojat olivat ryhmä, johon voitiin asettaa toiveita, koska sillä jo oli materiaaliset tarpeet tyydytettynä. Talonpojat edustivat kansan parhaimmistoa ja olivat sen mitta ja ihanne. Luultavasti asia oli näin myös rahvaan silmissä, sillä olihan tilattomien toiveena päästä itsekin tilanomistajaksi.

Fennomanian kansallisissa pyrkimyksissä kansa oli enemmän myyttinen abstraktio kuin konkreettinen subjekti. Näin ollen Saarijärven Paavolla oli hyvät mahdollisuudet säilyttää asemansa ideologian apuvälineenä 1800-luvun toisellakin puoliskolla.

Vuosi 1905 taitekohtana?

Sivistyneistön kansakäsitykseen oli tullut säröjä jo 1800-luvulla mm. ylioppilaiden kansansivistysmatkoilla.³⁷ Ilmeisesti vuosi 1905 suurlakkoineen oli kuitenkin laajemmassa mielessä ratkaiseva, sillä kansan ”todellinen” olemus tuli viimeistään silloin laajempien ryhmien tietoon. Tosin myöhemmin kun suurlakkovuotta on tutkimuksessa tarkasteltu vuoden 1918 tirkistysaukosta, tapahtumat ovat saattaneet näyttää tulevien tapahtumien esivaiheelta ja kansakäsityskin yksiviivaisen negatiiviselta.³⁸

Yksinkertaisesti oli kysymys siitä, että kansa osoittautui olevan jotain muuta kuin siitä olemassa ollut kuva. Kuva kansasta osoittautui siis vanhentuneeksi: se, mikä oli totta ehkä vielä 1800-luvun puolivälin paikkeilla, ei pitänyt enää paikkaansa, jos nyt oli koskaan aivan kaikilta osin pitänytään. Jos kansa oli kuuliaisesti tyytynyt osaansa, ajat olivat nyt muuttuneet. Sivistyneistö petyi kansaan, vaikka tiedossa olikin varmaan ainakin jossain määrin ollut, ettei kansa ollut aivan kuvansa näköinen.³⁹ Yhtä lailla petyttiin myös itse, omakuvassakin oli vikaa.⁴⁰

Kaunokirjallisuudessa saattoi ihanteellisen talonpojan korvata jopa kurjuuteensa itse syyppää köyhäläinen, vastaavasti porva-

rillisten pilalehtien sivuilla esiintyi hulttio työmies. Kansan ihailu muuttui jopa sen halveksunnaksi. Myytti kansasta runebergiläis-topeliaanisena ei voinut enää aivan sinällään palvella muutoksen kokeneessa poliittisessa kulttuurissa: oli luotava uusi, enemmän ajanmukainen. Kansa-myytti oli kuitenkin niin keskeinen osa ideologiaa, ettei sitä voitu noin vain hylätä. Kuva kansasta osoittautui ehkä hieman aikansa eläneeksi, mutta kansa-myytti puolusti edelleen paikkansa ja täytti taas kohta tehtävän säkin mainiosti.

Kirjallisuuden kansankuva ja toisaalta kansa poliittisena myyttinä olivat ehkä lopulta hieman eri asia. Myyttiä, jota tarvittiin poliittisessa merkityksenannossa, ei voitu asettaa kokonaan kyseenalaiseksi, mutta kirjallisuuden kuva kansasta saattoi muuttua. Viime kädessä paljon puhuttanut kansankuvan murros oli vain myrsky vesilasissa ja sen merkitys on saanut tutkimuksessa liiallisen painoarvon. Suomalaisessa kaunokirjallisuudessa kansankuvaus on aina ollut keskeisellä sijalla. Kaunokirjallisuudella oli alusta asti käytännöllinen ja ajankoh tainen tehtävä kuvata aikansa todellisuutta realistisesti ja näin myös kieltää kirjallisuuden merkitys vaihtoehtoisen ja mahdollisen todellisuuden tulkintojen kuvaajana. Snellmanilaisen, kansallisparadigman puitteissa määrittyi myös se ”realistinen” tapa, jolla todellisuutta kuvattiin. Kuvauksen tuli yl-

35. Yrjö Koskinen (1916) *Kansallisia ja yhteiskunnallisia kirjoituksia III 1872–1876*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 108, Helsinki: SKS. 352.

36. Yrjö Koskinen (1904–1906) *Kansallisia ja yhteiskunnallisia kirjoituksia II 1863–1871*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 108, Helsinki: SKS, 569, 104–105.

37. Matti Klinge (1968) *Ylioppilaskunnan historia III. 1872–1917*, Porvoo: WSOY, 193–194.

38. Risto Alapuro (1997) *Suomen älymyöstö Venäjän varjossa*, Helsinki: Tammi, 38. Vuoden 1918 tirkistysaukosta ja voittajien historiannäkökulmasta ks. Jorma Kalela (2000) *Historiantutkimus ja historia*, Tampere: Gaudeamus, 112–115.

39. Vrt. Päivi Molarius (1997) ’Aatteen airut ja ”Minä I”. Fennomania ja sivistyneistö vuosisadan vaihteen suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa’, teoksessa Pertti Karkama ja Hanne Koivisto (toim.) *Älymyöstön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymyöstöstä*, *Tietolipas* 151, Tampere: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 398–310.

40. Alapuro (1987) 463.

läpittää yhteiskunnan harmoniaa.⁴¹ Kirjallisuuden on ollut syytä olla suomenkielisyyden ohella, kasvattavaa, valistavaa ja kansanelämästä kertovaa.

Kansankuvauksen ensisijaisuus tulee esiin kulttuurilehtien arvosteluissa suurlakon jälkeen ja vielä 1910-luvullakin.⁴² Arvostelijana toiminutta kirjailijaa Yrjö Koskelaista viehättivät ”maailoa henkivät kuvaukset kyntäjistä ja pitkistä peltosaroista.”⁴³ Arvosteluissa pohdittiin myös itse kansan sanan käyttöä. Zacharias Castrènin mielestä sille ei enää pitäisi antaa ahdasta ja alentavaa merkitystä, joka hänen mukaansa siihen helposti liittyi sellaisissa yhdistelmissä kuin kansanvalistus.⁴⁴ Kansankuvaus ei kokonaisuudessaan ollut mikään samantekevä asia. Keskeistä oli määritellä kuka sen tekee ja miten: oliko itseoppinut kansankirjailija pätevämpi vietettyään elämänsä maalaisväestön keskuudessa vai kuitenkin kirjasisivistyksen saanut kynäilijä. Kaunokirjallisuutta ja sen arvostelua voidaan pitää yhtenä osoittimena omalle ajalleen tärkeistä kysymyksistä. Kansankuvaus ja kysymys kansan olemuksesta ei ollut menettänyt merkitystään ainakaan vuoteen 1917 tultaessa. Kirjailijat ja kirjallisuudentutkijat täyttivät 1920- ja 1930-luvullakin samaa tehtävää, jonka tarkoitus oli selvittää, millaista Suomen kansa on tai sen pitäisi olla.⁴⁵

Tutkimuksessa on korostunut vuoden 1905 merkitys muutoksen kannalta niin kaunokirjallisuudessa kuin poliittisessa ideologiassakin. Selitys on ollut helppo ja yksinkertainen, mutta unohtanut eriaikaisen ja hitaankin muutoksen mahdollisuuden, mistä useimmiten tämänkaltaisessa asiassa on kysymys. Myös kirjallisuudentutkimuksessa harjoitettu tyylikausilokerointi on paljolti vaikuttanut siihen, että kausien on katsottu olevan aina peräkkäisiä eikä limittäisiä, mitä ne kuitenkin suurella todennäköisyydellä ovat.⁴⁶

Sivistyneistö joutui kuitenkin miettimään uudelleen kansallisia pyrkimyksiä, kun osoittautui, että niissä ei aivan ollut onnistuttu ja että kansa oli oikeastaan pettänyt sivistyneistön. Kansa oli itse alkanut toimia omien etujensa ajamiseksi ja ottanut näin sivistyneistön omakseen katsoman tehtävän

osin itselleen. Kansa oli muuttunut kuuliaisista alamaisista päätösvaltaa haluaviksi kansalaisiksi. Luultavasti kansankuvan murrosta selittää nimenomaan kansan ennalta arvaamaton käyttäytyminen, joka ei sopinutkaan myyttiseen kuvaan, vaan oli sen vastainen. Uusi näkemys kansasta perustui osaltaan siihen, että oli syntynyt uusi luokka, teollisuustyöväestö, kun vanha käsitys kansasta oli samastanut sen maalaisväestöön.⁴⁷ Jo 1800-luvulla keskustelua herättänyt työväenasia⁴⁸ tuli ajankohtaiseksi, kun työväen olemassaolo vaatimuksia esittäväinä luokkana toteutui.

Sivistyneistö reagoi ideaalikuvaan muutokseen. Erityisesti Juhani Ahon mietteet ovat paljon siteerattuja. Niissä näkyy, ettei hän eivätkä varmaan monet muutkaan saattaneet ohittaa aseisiin tarttumista olankohautuksella. Eino Leino taas suhtautui kriitti-

41. Pertti Lassila (1996) 'Suomalaisen kirjallisuusinstituution ominaislaatu', teoksessa Juhani Niemi (toim.) *Rakkaudesta lukemiseen. Suomalaisen kirjallisuusharrastuksen kehityksestä*, Helsinki: Yliopistopaino, 75–76.

42. Esim. *Aika* 1911, 200, 479. *Valvoja* 1911, 414, 422. *Valvoja* 1913, 460–461, *Aika* 1913, 383, *Aika* 1914, 39–40. Henning Söderhjelm, *Finsk Tidskrift* 1914, Förra halfåret, 378, 380. Joukossa olivat mukana tällöin vielä nuoret V. A. Koskenniemi ja Rafael Forsman, jotka edustivat jo konservatiivista yläluokkamentaliteettia suhteessa kirjallisuuteen ja kirjailijoihin. He olivat tulevia keskeisimpiä vaikuttajia suomalaisessa kirjallisuuden kentässä. Vrt. Eila Pennanen (1970) 'Kirjallisuusarvostelu', teoksessa Pekka Tarkka (toim.) *Suomen kirjallisuus VIII. Kirjallisuuden lajeja*, Keuruu: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 233.

43. *Valvoja* 1909, 326.

44. *Valvoja* 1912, 344–345.

45. Yrjö Varpio (1993) 'Jukolan Juhani – punakaartilainen? Kansalaissodan vaikutus kirjallisuustieteeseen', teoksessa Heikki Ylikangas (toim.) *Vaikea totuus. Vuosi 1918 ja kansallinen tiede*, Tampere: SKS: 64. Ks. vuoteen 1918 liittyvästä kirjallisesta keskustelusta Maria-Liisa Kunnas (1976) *Kansalaissodan kirjalliset rintamat eli kirjallista keskustelua vuonna 1918. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 320, Vaasa: SKS.

46. Ks. esim. Ritva Hapuli, Anu Koivunen, Päivi Lapalainen & Lea Rojola (1992) 'Uutta naista etsimässä', teoksessa Tapio Onnela (toim.) *Vampyyrinainen ja Kenkkuiniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus*, Jyväskylä: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 110–111.

47. Klinge (1983) 106.

48. Ks. Pertti Haapala (1990) 'Työväenluokan synty', teoksessa Pertti Haapala (toim.) *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*, Tampere: Vastapaino, 211.

sesti koko kansallismieliseen idealismiin kansankuvineen ja arvosteleo romaanissaan *Tuomas Vitikka* naivia kansanhailua ivalliseen sävyyn:

”sopi huomautella sen (kansan) sattuvia, kuvailevia murre sanoja, jotka kaikki oli välttämättä kirjakieleen otettavat, ihailla sen yksinkertaista, korkeata tunne-elämää (...) Vieläpä myöntää eräänlainen esteettinen merkitys sen kulkimikkaille kasvoille, korutomalle kotitaiteelle ja vaateparren varmalle, pietistiselle tyylikkyydelle.”⁴⁹

Kansalliset puuhut eivät pelkästään olleet kansalle eduksi ja hyödyksi. Keskeinen syy tähän oli professori Gunnar Suolahden mielestä kansallisen sivistyksen puute. Hän arvosteli sivistyneistöä lisäksi siitä, kuinka sen käsitykset ”saattavat vaihtua tilapäisten tapahtumain ja kokemusten nojalla: yhtenä päivänä ihaillaan yhteistä kansaa ylen määrin, toisena, sen suhteen sitten ’petytään’, kolmantena sitä halveksitaan ja neljäntenä sitä jo pelätään raakana ja ehkä rikollisena joukkiona”.⁵⁰ Aatteellisen vouhotuksen sijaan olisi ehkä tehtävä jotain järkevää. Sivistyksen nimeenhän oli jo aiemmin vannottu,⁵¹ mutta ilmeisesti siinä ei vielä ollut saavutettu riittävää tasoa. Kansaa, jota sanana käytettiin edelleen merkitsemään muita kuin sivistyneitä ihmisiä,⁵² siis jonkinlaista rahvasta, oli valistettava ja siten kitkettava kaikki niin sosiaaliset kuin poliittisetkin ongelmat. Ehkä tietämystä samalla kertyisi itsellekin.

Sivistyneistöllä oli entistä suurempi tarve ja halu määrittellä kansan, subjektin, toiminnan rajat ja puitteet, joskaan sillä ei enää ollut tähän yksinoikeutta. Toiminnan muotoja olivat säätelemässä myös uudet osallistujat. Eduskunnan valitsijakunnan laajentuminen ja sen sosiaalisen koostumuksen perinpohjainen muuttuminen pakottivat valtiolliset puolueetkin etsimään toiminnalleen uusia muotoja ja menetelmiä.⁵³

Sivistys ja kansa

Kansanvalistus seurasta haluttiin tarjolla kansalle uusien poliittisten ja yhteiskunnallisten oikeuksien sijasta mahdollisuus si-

veelliseen ja sivistykselliseen nousuun. Myös kansakoulun antaman valistuksen arveltiin voivan parantaa mm. monia sosiaalisia ongelmia. Sivistyksen ja valistuksen tarpeet eivät olleet lähtöisin sieltä, minne niitä tarjoiitiin, vaan sivistyksen edustajat kansan yläpuolella halusivat määrittellä sivistyksen määrän ja tarkoituksen. Kaikki suomalaiset puolueet mainitsivat ohjelmassaan oppivelvollisuus kysymyksen.⁵⁴

Suurlakon jälkeisen ajan näkemyksiä leimasi eniten pelko epäsovun kasvusta ja yhteiskunnan hajautumisesta. Senaattori K. J. Ståhlberg katsoi *Valvoja*-lehden ”Kansamme tehtäviä” -kirjoitussarjassa (1905), että tärkein pyrkimys oli syventää ja vahvistaa kansallista eheyttä ja lähtökohtana tuli olla ”arvoonsa palautettu laillisuus”. Hänen mukaansa sivistyneistön oli käsitettävä, ettei se vähälukuisena kykene takaamaan kansan tulevaisuutta ja kaikinpuolista kehitystä, joka ”ennen kaikkea voidaan turvata henkisen, aineellisen ja kansallisen maaperän viljelyllä”, vaan sen oli saatava

49. Eino Leino (1998) *Routavuositriologia. Tuomas Vitikka. Jaana Rönty. Olli Suurpää, Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita*, Pieksämäki: SKS, 129–130. Romaani sai hyvin nihkeät arvostelut johtuen juuri kansallismielisen ajattelun kritiikistä. Arvioiteja Viljo Tarkiainen *Valvoja* 1906, 666–668. Gunnar Suolahti *Aika* 1907, 154–158.

50. *Aika* 1907 s. 844. Suolahti kritisoi sivistyneistöä ylipäänsä, mutta erityisesti ruotsinkielistä ”yläluokkaa”. Pekka Ahtiainen (1991) *Kulttuuri, yhteisö, yksilö. Gunnar Suolahti historiantutkijana. Historiallisia tutkimuksia* 162, Vammala: SHS, 172–173.

51. Kansallinen sivistys oli Snellmanin mukaan kansallisuuden olennainen tunnusmerkki, kansansivistyksen nousu oli tärkeää koko kansan säilymisen kannalta. Koulutus ja valistus oli nähty myös keskeisinä tekijöinä köyhyysongelman poistamisessa, sosiaaliset ongelmat johtuivat ihmisten henkilökohtaisen moraalien ja sivistyksen ongelmista. Päiviö Tommila (1989) ”Mitä oli olla suomalainen 1800-luvun alkupuolella?”, teoksessa Päiviö Tommila & Maritta Pohls (toim.) *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*, Jyväskylä: Kustannuskiila Oy, 62. Panu Pulma (1990) ”Köyhästäkö kansalainen? Köyhyys 1800-luvun poliittisena ongelmana”, teoksessa Pertti Haapala (toim.) *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*, Tampere: Vastapaino, 171–182.

52. Esim. Viljo Tarkiainen, *Valvoja* 1904, 700. Gunnar Suolahti, *Aika* 1907, 843. Suolahti käyttäi ilmaisu ”yhteinen kansamme”.

53. Teljo (1949) 128–130.

54. Aimo Halila (1949) *Piirijakoasetuksesta oppivelvollisuuteen. Suomen kansakoululaitoksen historia III*, Turku: WSOY, 38–39, 54.

lisävoimia muista kansankerroksista. Tärkeintä ja kiireellisintä oli Ståhlbergin mukaan ”laajimpain, enimmäin laiminlyötyjen kansankerrosten kohottaminen” eli työväestön ja maalaisväestön taloudellisten ja sivistysolojen parantaminen.⁵⁵

Aika-lehden päätoimittaja Gunnar Suolahti mainitsi lehden keskeiseksi tehtäväksi täyttää valveutuvan kansan tarpeen saada niin eurooppalaista kuin kotimaistakin sivistystä, ja se pyrki myös toteuttamaan kansallisen eheyden ihannetta.⁵⁶

Suomalaisen puolueen kouluohjelman keskeinen tavoite oli alempien kansankerrosten sivistäminen. Ohjelman ideologinen lähtökohta oli suomenkielisen sivistyksen juurruttaminen yleisen oppivelvollisuuden avulla nuoriin ikäluokkiin sekä vanhemman väen sivistäminen kansanopistoissa. Näitä tavoitteita perusteltiin mm. eduskuntaudistuksella, joka vaati jokaiselta kansalaiselta, kuten vuoden 1906 puolueohjelmassa todettiin ”entistä paljoo perinpohjaisempaa kansalaissivistystä”.⁵⁷ Sivistyksen oli käsitettävä koko kansa; oli huolehdittava siitä, että jokaisella kansanlapsella oli mahdollisuus opintiehen. Pyrkimyksen katsottiin luovan yhdenvertaisuutta.⁵⁸ Kansanvallan ilman sivistynyttä kansaa katsottiin olevan vaarallinen asia. Kansaa oli kuitenkin syytä opettaa edelleen vanhan nöyryyden ja kuuliaisuuden hengessä, sillä tapojen yksinkertaisuuden, säästäväisyyden ja valppaan toimeliaisuuden katsottiin rakentavan niin yksityisen kansalaisen kuin koko kansankin onnea. Koulun oli syytä opettaa erityisesti kansalaishyveitä.⁵⁹ Sivistyneistö piti tärkeänä myös sivistyneiden suomenkielisten kotien lukumäärän kohottamista, näin sivistys todella perustuisi elävään kansallistuntoon. Elinvoimaisen sivistyksen välttämättömäksi ehdoksi katsottiin vuorovaikutus korkeimman sivistyksen saaneiden ja syvien rivien välillä.⁶⁰

Jos sivistyksen konkreettinen toteuttaminen oli aiemmin jäänyt ontumaan, niin nyt asia haluttiin kiireimmiten korjata. Sivistys nähtiin kansalaisuuden edellytyksenä, piti olla jotain tietämystä ennen kuin saattoi täyttää kansalaisvelvollisuuksiaan kunnollisesti. Toisaalta sivistys oli tärkeää kansalli-

suuden säilymisen kannalta. Sivistys oli olennaista myös kansallisen yhtenäisyyden turvaamisen kannalta: kaikille tuli antaa sivistystä, vaikka muita ongelmia ei niin korjattaisikaan. Demokraattinen valtiopäivä-uudistuskaan ei murentanut politiikan sitoutumista sosiaalisiin ryhmiin, vaan päinvastoin täydensi sitä⁶¹. Eikä se luultavasti ollut kovin halukas antamaan valtaansa tai edes kovin suurta osaa siitä kansalle, oli se sitten maaseudun tilaton väestö tai työväestö. Ehkä sivistys oli se ravinto ja apu, mitä sivistyneet olivat valmiita kansalle antamaan, tarkoituksena ehkä viime kädessä se, että kansasta tulisi sivistyksen saaneena enemmän oman onnensa seppä, joka osaisi itse hoitaa köyhyytensä ja muut ongelmansa. Konservatiivista oma-apu-ajattelua!

Sivistysasiasta kirjoittelu väheni suurlakon jälkeisistä vuosista huomattavasti. Sekä *Valvoja* että *Aika*-lehti piti hyvin huolen siitä, että sivistyksen valo ei päässyt lehdistä loppumaan, joten kaikkien lukijoitten olisi sen avulla pitänyt sivistyä. Mutta myöhemmin alkoi näyttää siltä, että aika, jolloin kansan laajoja rivejä voitiin kuvitella ohjattavan toivottuun valtiolliseen suuntaan kansantajuisilla esitelmillä ja sivistyneistön puolelta annetuilla yleisohjeilla, olikin ohi. Tehokas keino sosialistisen liikkeen vastustamiseksi olisikin yhteiskunnallisten epäkohtien poistaminen tai ainakin vähentäminen. Joka tapauksessa Suomen ainoaksi pelastukseksi nähtiin viime kädessä sivistyksen valta, ei väkivalta.⁶² Suomessa katsottiin olevan otollinen maaperä ylipäänsä kaikenlaisille ajatussuunnille, kun ”älyllinen arvostelu on haparoivaa ja kehittämätöntä ja herkkäuskoisessa hurmiossa suistutaan jokaisen ylimalkaisen parannusta lupailevan

55. *Valvoja* 1905, 706–707.

56. *Aika* 1907, 2–5.

57. Hannu Salokorpi (1988) *Pietarin tie. Suomalainen puolue ja suomettarelainen politiikka helmikuun manifestista Tarton rauhaan 1899–1920, Historiallisia tutkimuksia* 145, Mänttä: SHS, 87.

58. A. V. Strengh, *Aika* 1907, 211, 224.

59. Mikael Johansson, *Valvoja* 1905, 369.

60. Zachris Castrén, *Valvoja* 1906, 81. B. F. Godenhjelm *Valvoja* 1906, 267, 271.

61. Pertti Haapala (1995) *Kun yhteiskunta bajosi. Suomi 1914–1920, Kleio ja nykypäivä*, Helsinki: Edita, 143.

62. *Valvoja* 1914, 4–5, 12.

tunnuslauseen mukaan”.⁶³ Ehkä riittävän käsityskyvyn puute saattoi olla muidenkin kuin sivistymättömän kansan ongelma. Aatteellinen vouhotus saattoi iskeä vaikka nuoreen ylioppilaaseen.

Kansako valtaan?

Demokratia ei täysin toteutunut vuoden 1906 eduskuntauudistuksessa, sillä eduskunnasta ei tullut korkeimman vallan haltijaa ja kansalaisyhteiskunnat jäivät vaillinaisiksi. Ajankohtaa on kuitenkin syytä pitää traditionaalisen hallitsemismallin ja modernin poliittisen järjestelmän tärkeimpänä vedenjakaajana Suomessa.⁶⁴ Koska demokraattisen mallin syvälinen juurtuminen ihmisten asenne- ja arvomaailmaan ei tapahtunut hetkessä, konservatiivinen näkemys vallankäytöstä oli hyvin yleinen eduskuntauudistuksen jälkeenkin.

Tietenkään ei voi kiistää sitä, että jo suurlakko aiheutti jonkinlaisia muutoksia käsityskannoissa. On todettu sen merkinneen hyvinkin syvällistä poliittis- ja yhteiskunnallista muutosta ja luoneen radikaalissa ilmapiirissään epätodellisen uskon kansan voimaan. Samalla perinteisen esivallan kunnioitus alkoi murentua.⁶⁵ Työväen osallistumisen suurlakon joukkomielenosoitukseen ja heidän keskeisen osansa siinä on esitetty romahduttaneen kerralla sääty-yhteiskunnasta perityn alamaisuuden tunteen. Kyseessä oli ennen kaikkea kansallinen mielenosoitus ja vielä tällöin eivät tasa-arvo, sosialismi ja suomalaisuus eronneet tavoitteina toisistaan.⁶⁶ Luultavaa on, että juuri lakko ja sitä seuranneet uudistukset olivat omiaan herättämään liiallisia toiveita työväestössä ja köyhälistössä nopean demokratian toteutumisesta, mitä sillä sitten ikinä tarkoitettiinkaan. Voitonriemun ilmapiirissä laajeneva demokratia näytti väistämättömältä eikä kenenkään arveltu voivan sitä vastustaa. Työväen sankaruuden ja kaiken demokratiaan liittyvän ylistäminen oli suurlakkoajan henki.⁶⁷

Heti lakon jälkeen julkaistuissa kirjoituksissa tämä henki on kyllä monessa tapauksessa kadonnut, jos sitä nyt kaikilla edes oli ollut. Suurlakkoajan henki taisi koskettaa etupäässä työväestöä ja muita, jotka oli-

vat vaatimassa oikeuksiaan. Ruotsinkielisissä piireissä suurlakko herätti pikemminkin huolta kuin innostusta. Sosiaalidemokraattien päättäväisen esiintymisen katsottiin antavan isänmaan ystäville aiheuttaen vakavaan huoleen organisoituneena voimana, joka pyrkii yksin ohjaamaan yhteiskuntaa. Outona näyttäytyi myös se seikka, että sosiaalidemokraatit pyrkivät esiintymään kansan nimissä. Tältä anarkistiselta voimalta oli yhteiskunnan pyrittävä suojautumaan kaikki keinoin. Työläisillekin piti antaa sivistystä, sillä se antaisi heidän vaatimuksilleen suuremmasta vaikutusvallasta yhteiskunnassa enemmän oikeutusta. Samalla saatettiin voimistaa työläisten uskoa yhteiskuntaan ja sen tukemisen kannattavuuteen.⁶⁸ Työläiset oli syytä saada kunnollisiksi yhteiskunnan jäseniksi ja tukijoiksi anarkian estämiseksi juuri sivistyksen avulla.

Eduskuntauudistus ei saanut tukea ruotsinkieliseltä⁶⁹ suunnalta. Sen ongelmana oli

63. Valvoja 1917, 26.

64. Seppo Tiihonen (1996) 'Hallinto ja kansalainen 1809–1917', teoksessa Raimo Savolainen (toim.) *Suomen keskushallinnon historia 1809–1996*, Helsinki: Edita, 413, 417. Vielä kansalaissodan jälkeenkin kesti useita vuosia ennen kuin yhteiskunnallinen tasapaino saavutettiin ja moderni kansalaisuus kaikkine ulottuvuuksineen oli todellisuutta Suomessa. Tiihonen (1996) 420.

65. Hannu Mustakallio (1983) *Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratioitumisen murrosvaiheessa 1905–1907*, Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 126, Loimaa: SKHS, 66. Soikkasen mukaan suurlakon tapahtumat vahvistivat työväen liikkeessä luokkataisteluaajatusta ja käsitystä, että juuri se oli oikea menettelytapa. Puna-kartaan syntyminen oli hänen mukaansa merkittävä suurlakon seuraus ja siihen liittyen nousi myös esiin ajatus väkivaltaisesta ja aseellisesta vallankumouksesta, joskin myös sortovuosien luoma tilanne vahvisti väkivaltaisen toiminnan ihailua ja hyväksymistä. Hannu Soikkanen (1961) *Sosialismin tulo Suomeen*, Helsinki: WSOY, 228–229. Väkivallan pelko muissa ryhmissä ei näin ollen ollut aivan aiheetonta tällöin eikä myöhemminkään.

66. Pertti Haapala (1990) 230.

67. Vesa Vares (2000) *Varpuset ja pääskysel: nuorsuomalaisuus ja nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918*, *Historiallisia tutkimuksia* 206, Helsinki: SKS, 82–83.

68. M. G. Schybergson *Finsk Tidskrift* 1905, 351–352.

69. *Finsk Tidskrift* -lehdessä puhuttiin ruotsalaisista, kun tarkoitettiin ruotsinkielistä väestönosaa. Suomenruotsalaiset -sana otettiin käyttöön 1900-luvun alkupuolella ja se tarkoitti ruotsiapuhuvaa väestöä, jolla oli oma kulttuurinsa. 1880–1890-luvulla kaupunkien ruotsalainen ryhmä oli alkanut hakea tukea kielitais-

liallinen kansanvaltaisuus. Ruotsinkieliset pitivätkin parempana vaihtoehtona kaksikamarijärjestelmää.⁷⁰ Taustalla oli mitä ilmeisimmin pelko omien intressien jäämisestä jalkoihin yksikamarisessa ja pelottavassa kansanvaltaisessa järjestelmässä. Niinpä ehdotettiin, että kaksi kamaria täytettäisiin niin, että toiseen valittaisiin edustajat demokraattisesti ja toiseen siten, että se loisi vastakohtan toisen yksipuolisuudelle. Kaksikamarijärjestelmää perusteltiin mm. sillä, että poliittiset ja yhteiskunnalliset ristiriidat aiheuttaisivat vähemmän ristiriitoja eri kamareissa, lisäksi näin olisi helpompi ottaa huomioon erilaisia yhteiskuntaintressejä. Eduskunnan toisessa kamarissa, jossa sivistys, taito ja luonteenlujuus olisivat edustettuina, tulisi säilyttää paras osa senhetkisestä edustajistosta. Sitä tuli vahvistaa uusilla edustajilla, joilta tuli luonnollisesti edellyttää samoja ominaisuuksia kuin vanhoillakin edustajilla oli. Wrede halusi säilyttää vanhaa kaksikamarijärjestelmän avulla, mutta ei kuitenkaan sulkea edelleen tiettyjä väestönosia poliittisen osallistumisen ulkopuolelle. Se olisikin voinut hänen mielestään aiheuttaa katkeruutta ja tyytymättömyyttä yhteiskuntaa kohtaan ja voisi olla näin vaarallista ja vahingollista. Päinvastoin vaalioikeutta laajentamalla saatettiin herättää yhteiskuntaryhmissä solidaarisuutta yhteiskuntaa kohtaa ja näin kasvattaa kansanosat poliittiseen kypsytyteen.⁷¹

Yksikamarijärjestelmän epäiltiin tulevan välineeksi mielivaltaisten puolueintressin palvelukseen. Niinpä yhteen kamariin muodostuvalle enemmistölle olisi luotava vastavoima toiseen kamariin, sillä yksikamarisessa eduskunnassa enemmistö voi ryhtyä harkitsemattomiin tekoihin. Epäilystä herätti myös se takaisiko vain suomalainen kansallinen luonne viisaan ja harkitsevan toimintatavan, kuten väitettiin, kun kansalla ei ollut edes kansakoulusivistystä. Parasta olisi ollut, jos sosiaalidemokraateilta, ”pimeyden voimalta”, olisi estetty kokonaan pääsy kansalliseen edustajistoon.⁷² Lisäksi huolena oli tietysti oman aseman säilyminen. Monenkaan ruotsinkielisen ei uskottu saavan paikkaa yleisellä ja yhtäläisellä ääni-oikeudella valittavaan eduskuntaan.⁷³ Täl-

löin katsottiin käyvän niin, että seitsemäsosa Suomen asukkaista suljettaisiin edustajiston ulkopuolelle ja näin ollen myöhemmin kokonaan myös julkisen elämän ulkopuolelle. Näin traditiot murrettaisiin ja ruotsinkielisten saavutuksille jäisi vain menneisyyden arvo.⁷⁴

Eduskuntauudistuksen katsottiin olevan pääasiallisesti luokkauudistus, jolla kohotettiin yhteiskunnalliseen valtaan uusia luokkia, jotka olivat kulttuuritarpeille ja -intresseille vieraita. Kulttuurin puolesta pelättiin ja katsottiin, että ruotsalaisten on huolehdittava siitä, että kulttuurissa tulee aina näkymään sen alkuperäinen (ruotsinkielinen) leima. Turvaksi kansanvaltaa vastaan katsottiin hallitus, joka voi estää epäkypsät, harkitsemattomat tai muuten vain vahingolliset eduskuntapäätökset. Ensimmäisten eduskuntavaalien katsottiin johtaneen siihen, että eduskunnassa oli suuri määrä tuntemattomia ja poliittisesti täysin kokemattomia edustajia ja vain nimeksi päteviä ja luotettaviksi tiedettyjä.⁷⁵

Kritiikki kohdistui ennen muuta sosiaalidemokraattisiin edustajiin, jotka olivat sananmukaisesti kansanedustajia. Viime kädessä eduskunnan kehnoon toimintaan oli syyllinen itse sivistystasoltaan alhainen kan-

teluunsa ja heräävään identiteettikäsitteeseensä ruotsinkielisestä rahvaasta, jonka kieli- ja kansatiede oli löytänyt. Ruotsinkielinen maaseutu alkoi saada sivistyneistön silmissä arvoa ruotsinkielisen ja kulttuurin symbolina. Tämä loi perustaa ruotsalaiselle kansanpuolueelle, joka pyrki yhdistämään sivistyneistön ja rahvaan. Bo Lönnqvist (1981) *Suomen ruotsalaiset. Kansatieteellinen tutkielma kieliryhmästä*, Jyväskylä: Gummerus, 143, 137.

70. R. A. Wreden *Finsk Tidskriftissä* julkaistun kaksikamarijärjestelmää koskevan kirjoituksen pohjalta keskusteltiin ruotsalaisen puolueen valtuuskunnassa 13.11.1905, enemmistö kannatti tällöin ehdotusta. Seitkari (1958) 34. Uudelleen kaksikamarijärjestelmän mahdollisuudesta keskusteltiin kansalaissodan jälkeen myös joissain suomenkielisissä piireissä. Vares (1998) 86–88.

71. R. A. Wrede. *Finsk Tidskrift* 1905, 351–352.

72. M. G. Schybergson *Finsk tidskrift*, Senare halfåret 1905, 379–380.

73. Pelko olikin aiheellinen: ruotsinkielisten valta-ase mureni. Ks. O. Seitkari 34–36, 44.

74. M. G. Schybergson *Finsk Tidskrift* 1906, Förra halfåret 10, 12.

75. R. F. von Willebrand, *Finsk Tidskrift*, Förra halfåret 1907, 9–10, 21. Nimimerkki H. *Finskt Tidskrift* 1907, Senare halfåret, 248.

sa, joka valitsi ymmärtämättömyyttään vertaisiaan eduskuntaan. Vanhaa hyvää aikaa edusti talonpoikaissäädyn sivistys ”joka ei ehkä ollut kirjatietoja ja salonkitottumusta, mutta, jossa oli hyvien tapojen ja (...) käytännöllisen elämänviisauden ja sopusointuisen maailmankatsomuksen leima.” Tämänkaltaisen sivistyksen edustajia oli enää eduskunnassa harvoja. Lisäksi puoluevastakohdian katsottiin jyrkentyneen ja puolueiden katsottiin olevan toisilleen enemmän vieraita kuin entisten säätyjen. Lisäksi edustajistosta puuttui muutenkin kansan paras aines eli ruotsinkieliset.⁷⁶

Vanhat hyvät ajat, säätyvallan aika olisivat olleet usean ruotsinkielisen sivistyneen⁷⁷ mieleen enemmän, kun taas kansa vallassa oli kaiken pahan alku ja juuri. Konservatiivisten piirien edustajat katsoivat itse olevansa parhaita mahdollisia vallankäyttäjiä. He eivät pitäneet itseään poliitikkoina saati siten minkään luokan edustajina. He katsoivat olevansa pätevyiden edustajia ja ennen kaikkea yhteisen edun ajajia.⁷⁸

Ruotsinkielisten sivistyneiden näkemyksissä tulivat esiin pahimmat epäilykset kansaa kohtaan. Tämä onkin ymmärrettävää siinä mielessä, että suomenkielinen, sosiaalidemokraatteja äänestävä kansa oli paha uhka ruotsalaisten omalle asemalle.⁷⁹ Vesa Vareksen mukaan perittyä valtaa ja statusta puolustetaan yleensä oikeistolaisemmin kuin saavutettua.⁸⁰ Näin ollen, jos tämä ”oikeistolaisuus” on ruotsalaisten edustamaa konservatiivisuutta, antaa näkemys valaistusta asiaan.

Finsk Tidskriftistä ruotsinkielisten päätehtäväksi määriteltiin taistelu sosialistista ohjelmaa vastaan, erityisesti sen sisältämän herravihan vuoksi. Yhtenäisyyttä kaikkien ruotsinkielisten kesken katsottiin tarvittavan samoin kaikkien yhteiskuntaluokkien yhteisiä ponnisteluja, mutta ei sosiaalidemokratian nimissä. Ruotsalaisen puolueen päätehtäväksi nähtiin myös maalaisväestön kohottaminen ja turvaaminen, jotta sivistynyt luokka säilyy ja kasvaa.⁸¹ Ruotsinkielisten keskuudessa olikin herännyt eduskunnan uudistusta suunniteltaessa ajatus kansanpuolueesta, joka tehokkaasti osallistuisi demokraattiseen eduskuntatoimintaan ja

vaatisi työväen ja tilattoman väestön aseman parantamista. Koska uudistus kumosi vanhan ruotsalaisen puolueen vallan perusteet, käännettiin maalaisväestön puoleen. Ruotsin kielen aseman ajaminen tuli aiempaa keskeisemmäksi, koska se oli ainoa asia, joka yhdisti yläluokkaa ja maalaisväestöä. Ruotsalaisuuden korostaminen ylipäänsä tuli kaikin puolin aiempaa keskeisemmäksi.⁸² Ruotsinkieliset alkoivat nojautua kansaan (maaseutuväestöön) fennomaanien tavoin vain muutama kymmenen vuotta myöhemmin.

Suomenkieliselä puolella luotettiin edelleen maataviljelevään väestöön ja sen vaikutusvallan eduskunnassa katsottiin olevan isänmaan poliittisen rauhan ja yhteiskunnallisen edistyksen kannalta tuiki tarpeellista.

76. R. A. Wrede (1913) 'Vaikutelmia yksikamarisesta eduskunnasta', teoksessa *Murrosajoilta. Muistoja ja kokemuksia I*. Porvoo: WSOY, 41, 47–48, 51. R. F. von Willebrand, *Finsk tidskrift*, Senare halfåret, 4–11. G. G. Rosenqvist (1913) 'Sosialismi yksikamarissa', teoksessa *Murrosajoilta. Muistoja ja kokemuksia I*. Porvoo: WSOY, 234.

77. Monet kaupunkien ylempiin yhteiskuntaryhmiin kuuluvat suomanruotsalaiset pitivätkin itseään ainoana sivistyneenä ryhmänä Suomessa. Erik Allardt & Christian Starck (1981) *Vähemmistö, kieli ja yhteiskunta: Suomenruotsalaiset vertailevasta näkökulmasta*, Juva: WSOY, 159.

78. Vares (1998) 65–66.

79. Vrt. Matti Klinge (1969) 'Suomen kansallisuusliikkeiden sosiaalisista suhteista', *Historiallinen Aikakauskirja* 67, 204 ja Klinge (1968) 359. Pian rotuajattelulla alettiin puolustaa ruotsinkielistä väestönosaa. Germanismi sai huomattavan jalansijan ruotsinkielisen ylioppilasnuorison piirissä: mietiskelevät, synkkämieliset suomalaiset olivat tässä näkemyksessä alemmalla tasolla kuin yritteliäät germaanit. Klinge (1983) 107. Kemiläisen mukaan Suomen ruotsalaiset useimmiten katsoivat kuuluvansa germaaniseen rotuun ja olevansa lähempänä ruotsinmaalaisia kuin maansa suomenkielisiä asukkaita. Aira Kemiläinen (1994) *Suomalaiset, outo Pohjan kansa. Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti*, *Historiallisia tutkimuksia* 177, Helsinki: SHS, 225.

80. Vesa Vares (1998) *Kuninkaantekijät. Suomalainen monarkia 1917–1919. Myytti ja todellisuus*, Juva: WSOY, 94. Ruotsalainen kansanpuolue edusti Vareksen tarkastelussa vuoden 1918 valtiomuototaistelussa perittyä valtaa ja vanhasuomalaiset saavutettua.

81. M. G. Schybegson *Finsk Tidskrift*, Förra halfåret 265–266. C. G. Estlander *Finsk Tidskrift* 1906, Senare halfåret 1906, 112.

82. Seitkari (1958) 36. Matti Klinge (1968) *Ylioppilaskunnan historia III*, Helsinki: WSOY, 354, Gorän von Bonsdorf (1956) *Svenska Folkpartiet. Bakgrund, tillblivelse och utveckling till 1917*, Helsingfors: Söderström, 221, 224.

Vaikutusvallan katsottiin olevan riippuvainen, ei niinkään äänimäärästä vaan siveellisestä kunnosta, tietomäärästä, ja kyvystä ottaa osaa henkiseen työhön. Maalaisilla ei välttämättä vielä ollut tarpeellisia kykyjä, joten talonpojista olisi saatava sivistyneempiä.⁸³ Talonpojat olivat edelleen maan turva, heistä koostui kuitenkin se luotettavaksi tiedetty kansa. Eduskunnan jäsen tohtori J. K. Paasikivi arvioi, ettei kuitenkaan ollut aivan varmaa, että pienviljelijäluokka pysyisi erossa sosialismista. Koko yhteiskunnan etu vaati hänen mielestään, että ristiriidat maanomistajien ja torppareiden väliltä poistettaisiin. Maanviljelijäluokkaa tuli vahvistaa lisäämällä maanomistajien määrää, tämä väestö oli kuitenkin rauhallinen ja yhteiskuntaa koossapitävä aines. Jos maakysymys jäisi retuperälle, edistettäisiin kumouksellisten oppien juurtumista ja järkytettäisiin yhteiskuntaolojen perustuksia.⁸⁴

Laillisuutta ja laillista toimintaa peräänkuulutettiin myös. Tärkeintä oli Suomen eheys ja sen itsemääräämisoikeus. Näiden takia oli koko Suomen, sen eri luokkien ja kieliainesten, sulauduttava yhdeksi kansakunnaksi. Kansan katsottiin kypsyneen vapautteen ja kansanvaltaan. Tämä ilmeni siten, että kansa osasi ajaa asioitaan laillista tietä ja se itse pystyi parhaiten määräämään asiat, joita tulee ajaa. Lisäksi arveltiin, että kansa on kypsynyt, jos sen kansalaiset voivat odottaa, että sen toiveet toteutetaan eduskunnassa laillisessa järjestyksessä. Vain pysymisen laillisessa ja rauhallisessa järjestyksessä katsottiin edistävän kansanvallan täydellisempää toteutumista.⁸⁵

Toisaalta kansan katsottiin kypsyneen, mutta kuitenkin vähän taidettiin epäillä, pystyykö kansa sittenkään toimimaan laillisessa järjestyksessä vai turvautuuko se muihin keinoihin. Ideologinen pakkousko kansaa oli oltava ja pelko sen mahdollista väkivaltaistakin toimintaa kohtaan peitettiin toimintaohjeiden (laillisen toiminnan) taakse. Vanhasuomalaisen näkemyksen mukaan kansa muodosti poliittisen joukkovoiman, joka yhdistyessään samojen tunnusten alle oli poliittisen voiman lähde. Uskossa tavalliseen kansaan yhdistyi vanhasuomalainen historianfilosofinen käsitys: kansallisuusaat-

teen kehittyminen päämääräänsä ei voinut toteutua ilman kansan myötävaikutusta.⁸⁶ Kansaa tarvittiin edelleen historian subjektiksi, toimimaan kansallisen asian puolesta, mutta mieluiten sivistyneistön määrittelemällä tavalla.

Sivistyneistö ja kansa

Kansalla ja sen merkityksen pohdiskelulla oli, ainakin vuoteen 1917 saakka, tärkeä sijansa sivistyneistön kirjoittelussa ja näin ollen myös ajattelussa. Vaikka kansaan edelleen saatettiin suhtautua opettavaisesti ja ohjailevasti, tosiasia oli, että eduskunta-uudistus oli tehnyt mahdolliseksi kansan oman päätöksenteon omien edustajiensa valinnassa. Näin ollen kansasta, tai kaikista äänioikeutetuista, oli tullut tässä mielessä konkreettinen subjekti.

Tämä ei suinkaan ollut kaikkien sivistyneiden mieleen. Kansallinen eheys ja koko tulevaisuus saattoi olla vaarassa, jos kansa ajaisikin häpeämättömästi omia etujaan piittaamatta sivistyneistön ohjeistuksesta. Vanhasuomalaisella puolella luotettiin edelleen eniten kansaan. Taustalla oli olemassa vielä jossain se aiempi myyttinen näkemys kansasta, jonka edut kävivät yksin koko kansakunnan etujen kanssa, eikä kansa edes halunnut muuta.

Valvojan piirissä käsitys kansasta oli 1910-luvulla muotoutumassa enemmän käsittämään koko kansan eikä vain sen laajan rahvaan. Näissä näkemyksissä saatettiin todeta, ettei kansaa enää voitu ohjata kansanvalistuksella tai muulla sivistyneistön opastuksella; aika oli ajanut tällaisen ohi. Sen sijasta oli pyrittävä voimistamaan kansallista yhtenäisyyttä ja eheyttä.

Ruotsinkielinen sivistyneistö suhtautui hyvin viileästi kansaan ja kansanvaltaisuuteen. Taustalla oli oman aseman menetyksen pelko kaiken suomalaiskansallisen johdosta. Ruotsinkieliset alkoivat korostaa omaa ruotsalaista identiteettiään vetoamalla myös rotuteorioihin. Ruotsinkielisten eristytymispyrkimys vaaransi näin kansallisen yhtenäisyyden.

Aiempaa näkyvämpi sitoutuminen puolueisiin ja tapaan ajaa ensisijaisesti omien kannattajiensa etuja, johon myös aikalaiset

kiinnittivät runsaasti huomiota, osoittaa ehkä selvemmin jonkinlaista muutosta poliittisessa kulttuurissa. Vastakohtaisuudet asioiden hoitamiseen liittyvistä näkemyksistä jyrkkeneivät ja oikeastaan niiden voi sanoa kaksinaapaistuneen.

Eniten pelättiin luokkataistelua, jonka sosiaalidemokraatit ottivat ohjelmistoonsa. Olivatko kysymyksessä erityisesti erilaiset käsitykset vallankäytöstä ja siitä kenen etuja piti ajaa? Suomalaisten puolueiden ja ruotsalaisen puolueiden jäsenet katsoivat, että he itse ajoivat kaikkien yhteistä etua ja että vain sosiaalidemokraatit ajoivat omaa etuaan. Toisaalta myös sosiaalidemokraatit katsoivat itse ajavansa kaikkien yhteistä etua. Kyseessä oli konservatiivien, vanhan järjestelmän ja uuden kohtaaminen, jossa kuitenkin kumpikaan ei päässyt erityisesti voitolle vaan molemmat muokkasivat toisiaan. Näin ollen käsitys kansasta ei lopulta kokenut mullistavaa muutosta, vaan se saattoi säilyä yhtä monikäyttöisen epämääräisenä kuin ennenkin.

Sivistys- ja valta-asioista näkemyksensä ilmaisseet olivat iältään yli viidenkymmenen. Tämä seikka selittää osaltaan mielipiteiden laatua, samoin kuin asiasta keskustelleiden vakiintunut ja varmasti arvostetukin, yhteiskunnallinen asema. Omasta asemasta ja vanhoista hyvistä ajoista halutaan tällaisessa ikäryhmässä pitää tiukka ote

ja asioihin suhtaudutaan mielellään aiemmin muodostettujen käsitysten perusteella, eikä niitä kovin helposti aleta arvioimaan uudelleen. Näin ollen tarkastelun kohteena tässä on ollut konservatiivinen ”vanha sivistyneistö”. Samanlaisia näkemyksiä oli tosin nuoremmallakin polvella, mikä tuli näkyviin kirjallisuusarvosteluissa.

Konservatiivinen ajattelu onkin tyyppillisesti sukupolvea toiseen jatkuva. Lisäksi sen edustajilla on asema, jota useimmiten voi nimittää hegemoniseksi. Näin ollen sekä ajatussuuntaa että sen edustajia vastaan on vaikea nousta kovin menestyksellisesti.⁸⁷ Monet arvostukset ja näkemykset, jotka tulivat esiin tarkastelujaksolla, olivat myöhemmin kansalaissodan jälkeen osa valkoisen Suomen ideologiaa. Suomalaisen talonpojan pitkä ja perinteikäs voittokulku ei ollut vielä päättynyt, kuten ei myöskään jaottelu sivistyneistöön ja kansaan, missä sivistyneistö on aina kansaan nähden ylempi. ■

83. Hannes Gebhard, *Aika* 1907, 251–252, 254, 258.

84. J. K. Paasikivi, *Aika* 1907, 172, 174–175.

85. E. N. Setälä, *Valvoja* 1907, 139.

86. Salokorpi (1988) 53.

87. Vrt. Hannu Soikkanen & Vesa Vares (1998) 'Sukupolvi selittäjänä Suomen historiassa', *Historiallinen Aikakauskirja* 96, 38–40, 43–45. Kansalaissodan jälkeen nousi vapaussotasukupolvi, jolle taas olivat vieraat monet ajatukset, jotka edeltäneelle suurlakkosukupolvelle olivat tärkeitä.